

Наталя Ковальська
(м. Одеса, Україна)

СИНТАКСИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У поданій статті досліджено одну з центральних у сучасному мовознавстві лінгвістичну категорію – категорію експресивності. Висвітлено основні класифікаційні та кваліфікаційні ознаки експресивності. Охарактеризовано зв'язок категорії експресивності з категорією емоційності. Надано стислу характеристику найпоширенішим синтаксичним засобам вираження експресивності. Проілюстровано наявність конструкцій експресивного синтаксису в економічному дискурсі (зокрема науковій літературі та публіцистичному мовленні) на матеріалі друкованої та електронної версій українського журналу «Економіст».

Ключові слова: експресивність, експресивний синтаксис, експресивізація, емоційність, дискурс, економічний дискурс, синтаксичні засоби.

В данной статье исследуется одна из центральных лингвистических категорий в современном языкознании – категория экспрессивности. Указаны основные классификационные и квалификационные признаки экспрессивности. Охарактеризована связь категории экспрессивности с категорией эмоциональности. Дана краткая характеристика самым распространенным синтаксическим средствам выражения экспрессивности. Продемонстрировано наличие конструкций экспрессивного синтаксиса в экономическом дискурсе (в частности научной литературе и публицистической речи) на материале печатной и электронной версий украинского журнала «Экономист».

Ключевые слова: экспрессивность, экспрессивный синтаксис, экспрессивизация, эмоциональность, дискурс, экономический дискурс, синтаксические средства.

Category of expressiveness happens to be one of the central linguistic categories in science of language is investigated in the following article. The main classification and qualification signs of expressivity are indicated. A link between expressivity emotionality categories has been characterized. The short characteristic to the most widespread syntactic means of expressivity expression has been given. Presence of expressional syntax constructions in economic discourse is displayed (in particular in scientific literature and in publicistic speech) using materials from printed and electronic versions of the Ukrainian magazine «The Economist».

Key words: expressivity, expressional syntax, expressivization, emotionality, discourse, economic discourse, syntactic means.

Сучасна лінгвістика спрямована на дослідження місця й ролі людини в мові, мовця в акті комунікації, а також впливу прагматичних факторів (контексту, суб'єкта, адресата висловлювання) на формування дискурсу.

Одним із найскладніших питань сьогодення є відображення в мові емоційних явищ, вивчення особливостей мовленнєвої поведінки мовця з урахуванням його емоційного стану та комунікативних потреб. Мовна форма знаходиться в тісному зв'язку з розумовою та емоційно-психічною діяльністю людини, тому більшість лінгвістичних досліджень спрямовані на вивчення комунікативно-функціональної релевантності мови.

Інтерес дослідників становить питання наявності в мовленні комуніканта різноманітних мовних засобів та визначення їх комунікативно-прагматичного потенціалу [3, с. 2]. Зокрема значну увагу українських лінгвістів привертає функціонування традиційних і новітніх фігур експресивного синтаксису в різних стилях мови.

Питанням експресії та експресивності в науковій літературі присвятили свої розвідки А. Ахманова, Т. Винокур, Д. Ганич, В. Григор'єв, В. Девкін, Г. Колесник, І. Олійник, Д. Розенталь, М. Теленкова, В. Чабаненко, Н. Разінкіна та інші. Мовознавці різних лінгвістичних шкіл і напрямів (Н. Бойко, Р. Гладкова, С. Єрмоленко, Б. Коваленко, М. Кравченко, Т. Крисанова, К. Мустафасва, М. Пилинський, Н. Романова, К. Святчик, В. Чабаненко) здійснили чимало різноаспектних досліджень елементів мовної структури в аспекті прояву експресивності.

Не зважаючи на численну кількість наукових студій, у мовознавстві існує низка недостатньо досліджених понять та явищ. До таких понять, окрім експресивності, можемо віднести й не менш суперечливе поняття «дискурс». Питання визначення, тлумачення та класифікації дискурсу на сьогодні залишається актуальним. Виникнення різних типів дискурсу зумовлюють появу нових лінгвістичних досліджень. Так недостатньо уваги у вітчизняному мовознавстві приділено вивченню українського економічного дискурсу як одного з типів інституційного дискурсу, зокрема його структурного та

функціонального аспектів. Отже, відсутність у лінгвістиці спільної думки щодо єдиної інтерпретації та одномірності тлумачень категорії експресивності, експресивних синтаксичних конструкцій та фрагментарне вивчення специфіки їх функціонування в дискурсі економіки зумовлюють актуальність нашої розвідки.

Мета статті – виявити мовні засоби вираження синтаксичної експресивності в економічному дискурсі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати різні лінгвістичні погляди на категорію експресивності;
- виявити основні класифікаційні та кваліфікаційні ознаки експресивності;
- охарактеризувати зв'язок категорії експресивності з категорією емоційності;
- надати стислу характеристику найпоширеніших засобів експресивного синтаксису та продемонструвати наявність таких конструкцій в економічному дискурсі.

Категорія експресивності як одна з найбільш досліджуваних категорій у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві привертає увагу вчених різних напрямів лінгвістики, зокрема лінгвостилістики, лексикографії, семасіології, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, дискурсології, лінгвістики тексту тощо. У наукових студіях експресивність тлумачать як стилістичне, функціональне, прагматичне, синтаксичне та семантичне явище.

Основоположником сучасної концепції та методів дослідження експресивних факторів мовлення вважають французького вченого Шарля Баллі, на думку якого експресивність є емоційним сприйняттям дійсності та прагненням передати його адресату. Появу великої кількості експресивних засобів та способів передачі одного й того ж емоційного змісту лінгвіст пов'язував із асоціаціями, які породжені «присутністю в пам'яті висловлювань, аналогічних даному, утворюючих свого роду неусвідомлену синонімію [4, с. 120]». У цій множинності Ш. Баллі вбачав основну проблему експресивності.

Під експресивністю розуміють властивість тексту або частини тексту передавати значення зі збільшеною інтенсивністю для вираження внутрішнього стану мовця. Результатом такої інтенсивності є емоційне або логічне підсилення, яке може бути чи не бути образним [2, с. 15].

Експресивізація в мовленні виражається через суб'єктивне сприйняття реальної дійсності. Компонентами експресивності дослідники називають емоційність, оцінність, образність та інтенсивність.

Найбільш обговорюваним є питання зв'язку категорії експресивності з категорією емоційності як одного з найвиразніших компонентів. На тотожність експресивності та емоційності вказують такі дослідники, як: В. Виноградов, П. Дудик. Інші лінгвісти висловлюють думку щодо домінування поняття експресивності над поняттям емоційності, визначаючи емоційність складовою експресивності (О. Сфімов, В. Чабаненко, О. Селіванова, Л. Мацько). У свою чергу, Л. Васильєв чітко відокремлює ці два поняття, виключаючи емоційне з експресивного [5].

Є. Галкіна-Федорук першою наголосила на необхідності розмежування експресивності й емоційності в мові, довівши автономність цих категорій на прикладі суфіксів російської мови. На думку лінгвіста, категорія емоційності й категорія експресивності мають різні завдання. Емоційність виражається у спробі автора висловити своє ставлення до будь-якого факту або явища. Для експресивності головними завданнями є інтенсифікувати виразність та глибоко вразити. Ми погоджуємося з висновками Є. Галкіної-Федорук, що «емоційні засоби мови завжди експресивні, але експресивні можуть і не бути емоційними». Отже, експресивність у мові є набагато ширшою за емоційність [6, с. 107].

Експресивність та емоційність взаємопов'язані категорії, проте не тотожні. Під емоційністю слід розуміти зв'язок із вираженням почуттів мовця, його ставленням до навколишнього світу з урахуванням особливостей його світобачення, життєвого досвіду та внутрішнього сприйняття. Для експресивності характерним є підсилення виразності висловлення з метою впливу на адресата. На відміну від емоційності, експресивність є передбачуваною.

Категорія експресивності «торкається всіх сфер й арсеналів мови [1, с. 7]». У сучасній українській мові експресивність забезпечується завдяки: 1) мовноструктурним засобам (семантиці, звуковому складу слова, наголосу, афіксам, часткам тощо); 2) різноманітним способам і прийомам стилістичної обробки мовних елементів (розтягуванню звука, алітерації, розбиттю слова на склади і т.п.); 3) застосуванню синтаксичних фігур (парцеляції, приєднування, еліпса та ін.); 4) використанню тропів (метафори, гіперболи тощо) [8, с. 149].

Не зважаючи на те, що в синтаксисі немає чіткого визначення поняття «експресивність», сам

термін активно використовують у науковій літературі під час вивчення окремих синтаксичних конструкцій, які надають повідомленню додаткової емоційності.

Вивченню загальних проблем експресивного синтаксису й членованих конструкцій присвячені праці Ш. Баллі, В. Виноградова, О. Єфремова, С. Крючкова, В. Матезіуса, О. Пешковського, С. Смеречинського, О. Шахматова, Л. Щерби та інших. Спеціальні дослідження зосереджені у працях В. Белашапкової, Н. Валгіної, Ю. Ванникова, А. Загнітка, О. Іванчикової, Л. Конюхової, А. Сковородникової, Н. Шведової та інших.

Серед найактивніших синтаксичних репрезентантів експресивності виокремлюють такі експресивні конструкції: вставні та вставлені одиниці, парцельовані, сегментовані, неповні та інверсовані речення, повтори тощо.

Експресивна функція, як одна з функцій мовного знака, полягає у здатності виражати емоційний стан мовця, його суб'єктивне ставлення до предметів та явищ дійсності.

На синтаксичному рівні під експресивною функцією (за О. Сковородниковим) розуміємо «спроможність синтаксичної конструкції підсилювати як прагматичну, так і власне граматичну інформацію, закладену у висловлюванні або в будь-якому його компоненті [7, с. 14]». Отже, експресивність пов'язана з підсиленням логічної обробки тексту. У цьому випадку експресивність різних стилів є відмінною одна від одної.

Синтаксична побудова тексту економічного дискурсу є формою вираження відповідного змісту, а також засобом вияву функції впливу, правильної подачі інформації та досягнення мети спілкування. Синтаксис економічного дискурсу має тісний зв'язок зі змістом висловлення.

У сучасних україномовних текстах економічного спрямування частотним є вживання паратентичних конструкцій, а саме: вставних та вставлених компонентів. Різноманітні за функцією та структурою вони поєднуються загальною функцією – надати додаткову інформацію, внести авторське зауваження, виразити оцінку, ставлення мовця до повідомлюваного.

Традиційно в лінгвістиці вставні конструкції репрезентують суб'єктивну модальність, вставлені – об'єктивну модальність.

Вставні конструкції (слова, словосполучення, речення) граматично не є членами речення, проте семантично пов'язані з реченням, до якого вони входять, і виражають суб'єктивне ставлення мовця до висловлюваного або вказують на джерело повідомлення, спосіб словесного оформлення думки, відношення між окремими думками в мовленні тощо. Наприклад: *«так, **наприклад**, в Австрії близько 40% загальної суми пільгового кредиту використовується на вдосконалення організаційної структури ферм, тоді як у Франції понад 70% пільгових позик спрямовується на модернізацію аграрних підприємств (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 18)»; «фінструктура, **зі свого боку**, буде зобов'язана виконати подібне прохання клієнта і забрати предмет застави в свою власність протягом 30 днів (ua-ekonomist.com, 13.06.2014)».*

На відміну від вставних, вставлені конструкції не містять вказівок на джерело повідомлення, на зв'язок з іншими повідомленнями, а надають додаткову інформацію чи побіжні асоціативні зауваження, які доповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлювання. Наприклад: *«при обґрунтуванні ставки податкового кредиту вихідним положенням для встановлення її нижньої межі є відповідність отриманої платником (**при застосуванні цієї пільги**) податкової економії зниженню податкових платежів при застосуванні пільги у вигляді зменшення оподаткованого прибутку (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 16)»; «минулого тижня директор юридичного департаменту НБУ Віктор Новіков представив на комітеті Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності список пропозицій з 11 пунктів (**є в розпорядженні «Капітала»**) (ua-ekonomist.com, 13.06.2014)».*

Отже, синтаксично вставлені конструкції, у ролі яких можуть виступати окремі слова, словосполучення або речення, як і вставні, не входять до складу основного речення і в усному мовленні виражаються інтонаційно. За допомогою вставних та вставлених конструкцій репрезентується емоційна оцінка мовця, яка відображає його особисту думку, смаки та інтереси. У свою чергу, мовець певним чином впливає на емоційний стан адресата, викликаючи в нього емоційну реакцію з метою формування однакового ставлення до предмета оцінювання (позитивного чи негативного).

Наступним, не менш поширеним, засобом експресивного синтаксису є явище сегментації, яку поділяють на тематичну (сегментація називного теми) та рематичну (явище парцеляції).

Тематична сегментація передбачає переключення з однієї об'єктної сфери на іншу. Таким чином, читач ніби стає безпосереднім учасником процесу мислення автора. Завдяки сегментації одна тема змінюється іншою: *«Я глобально не вважаю нас конкурентами, але головне, щоб до*

підрозділу кредитних спілок в Нацбанку не прийшли люди з таким менталітетом – ті, хто вважає, що КС заважають банкірам. **Це буде катастрофа...**», – резюмував Козинець (ua-ekonomist.com, 11.06.2014)».

Поширеним засобом експресивного синтаксису можна назвати і другий тип сегментації – парцеляцію, яку використовують для надання окремим частинам або членам речення статусу самостійного висловлення з метою привернення до себе особливої уваги. Наприклад: *«очевидно, що така величина була значно більш прийнятною для аграрного бізнесу, ніж початкова. Хоча слід наголосити на короткостроковому характері кредитів протягом 2000–2003 років (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 18)»; документ покликаний полегшити виплату валютних боргів, яких, за даними Національного банку, на сьогодні налічується 87,1 тис. із загальною заборгованістю 46,4 млн грн, або близько \$4 млн. Але це тимчасовий захід, який буде діяти до моменту набуття чинності законопроектом, що регулює особливості погашення основної суми валютного кредиту, а також порядок розрахунку курсової різниці банками та порядок списання пені і штрафів для позичальників (ua-ekonomist.com, 13.06.2014)».*

Парцеляція чітко відділяється від явища приєднання. На відміну від парцеляції, в основі якої є сегментування одного висловлення, конструкції приєднання не пов'язані з основним реченням, а лише доповнюють, уточнюють думку автора. Наприклад: *«використання механізму податкового кредиту в українській системі оподаткування є одним з найперспективніших засобів податкової підтримки інновацій, але визначення умов його надання потребує подальшого науково-теоретичного та методичного обґрунтування з урахуванням специфіки української економіки. Разом з тим напрями його можливого застосування залежать від впливу цієї пільги на кінцеві фінансові показники роботи підприємства (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 16)»; «ще минулого тижня в НАБУ пропонували варіант встановлення максимального розміру цієї ставки на рівні 17% річних, але в доопрацьованому проекті закону фігурує вже межа у 15%. При цьому після закінчення дворічного пільгового періоду ставка зміниться до того рівня, який існував за аналогічними гривневими кредитами на дату проведення реструктуризації (ua-ekonomist.com, 13.06.2013)».*

Емоційно-експресивне навантаження текстів економічного спрямування досягається також завдяки вживанню еліптичних, неповних за структурою, речень. Науковці до складу еліптичних конструкцій уналежнюють апозіопезис та еліпсис.

Зокрема апозіопезис характеризується раптовим перериванням думки залежно від ситуативних обставин: страху, гніву, хвилювання, обережності, замовчування, небажання продовжувати неприємну тему тощо. Найчастіше такий обрив графічно позначається трьома крапками: *«Парламентарії подбали про власні кишені, прийнявши закон №1304-VII від 03.06.2014 ... В остаточній редакції закону зникла поправка про нерозповсюдження мораторію на майно вищих посадових осіб, депутатів, їх помічників і членів сімей. Цілком очевидно, що за борги депутатів доведеться розплачуватися державі і більшості населення, в тому числі платникам податків і вкладникам банків, – йдеться в повідомленні (ua-ekonomist.com, 11.06.2014)».*

В еліпсованих конструкціях неповнота речень виражається пропуском одного з членів речення, найчастіше – головного. Такий пропуск встановлюється з власного змісту та синтаксичної будови тексту незалежно від інформативності пропущених складових. Наприклад: *«найвищі норми амортизації застосовуються у таких країнах, як Японія, Канада, Швеція, найменші – в Австрії та Франції (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 15)»; «проте саме заставний кредит є найменш дорогим, а отже – найвигіднішим для позичальника (ua-ekonomist.com, 13.06.2014)».* Завдяки вживанню еліптичних речень відбувається не тільки мовна економія, але й емоційна експресія.

Особливого підсилення емоційності в економічному дискурсі надають питальні речення, найчастіше риторичні, які є емоційним сплеском автора повідомлення: *«...З якого дива Нацбанк без узгодження з профучасниками, Кабміном і Президентом перебирає на себе повноваження? Де стратегія розвитку сектора? Вони ж нічого не розуміють ні в соціальній функції страхування, ні в роботі з «довгими» ресурсами, ні в технічних нюансах, – заявила генеральний директор Української федерації страхування Галина Третьякова (ua-ekonomist.com, 11.06.2014)».*

У результаті дослідження можна зробити висновок, що експресивність виступає однією з найважливіших умов реалізації прагматичної функції текстів економічного спрямування як наукового, так і публіцистичного стилів. Серед синтаксичних засобів експресивізації економічного дискурсу ми, насамперед, виділяємо паратентичні конструкції (вставні та вставлені), сегментовані (сегментація називного теми, парцеляція, приєднання), еліптичні (апозіопезисні та еліпсовані).

Кожна з розглянутих синтаксичних категорій виконує спільну прагматичну функцію, а саме: привернення уваги та вплив на читача. Тому перспективою наших подальших досліджень є детальне вивчення засобів експресивного синтаксису в економічному дискурсі.

Література

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса (на материале англ. языка) : [учебное пособие] / Александрова О.В. – М. : Высшая школа, 1984. – 211 с.
2. Арнольд И.В. Интерпретация художественного текста : типы выдвижения и проблемы экспрессивности / И.В. Арнольд // Экспрессивные средства английского языка : сб. научных трудов ЛГПИ им. А.И. Герцена. – Л. : ЛГПИ, 1975. – Вып. 23. – С. 11–20.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Арутюнова Н.Д. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
4. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с фр. яз. К.А. Долинина]. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1961. – 394 с.
5. Васильев Л.М. «Стилистическое значение», экспрессивность и эмоциональность как категории семантики / Л.М. Васильев // Проблемы функционирования языка и специфики речевых разновидностей. – Пермь : Изд-во Пермского государственного университета, 1985. – С. 3–9.
6. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е.М. Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию, посвященный профессору МГУ акад. В.В. Виноградову. – М., 1958. – С. 103–124.
7. Сковородников А.П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка : [монография] / Сковородников А.П. – Томск : Изд-во Томского университета, 1981. – 255 с.
8. Чабаненко В.А. Стилистика експресивних засобів української мови / Чабаненко В.А. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2002. – 351 с.

*Стаття рекомендована до друку
кандидатом філол. наук, доцентом кафедри філології
і методики навчання фахових дисциплін
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»
Євтушиною Т.О.*

Стаття надійшла до редакції 31 липня 2014 року

УДК 821.111-193.3(092)

Леонід Козубенко

(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ ЧАСУ В СОНЕТАХ В. ШЕКСПІРА

У статті досліджується літературно-критичне осмислення філософської проблеми часу в сонетах В. Шекспіра: зазначається, що час є одним із найбільш складних і багатозначних образів в сонетах англійського митця. Завдяки цьому образу особисті почуття поета сприймаються як виявлення загальних законів розвитку і змін; акцентується увага на тому, що в сонетарії В. Шекспіра час представлений, передусім, як факт суб'єктивного людського існування, який потребує не пояснень, а прийняття, як сила, яка знаходиться поза людиною, але загрожує їй фізичним знищенням – вона строго регламентує її стан, можливості, а тому є універсальною умовою людського життя.

Ключові слова: *проблема, час, філософія, сонет, образ, література, людина, твір, поет.*

В статье исследуется литературно-критическое осмысление философской проблемы времени в сонетах В. Шекспира: указывается, что время является одним из самых сложных и многозначных образов в сонетах английского художника. Благодаря этому образу личные чувства поэта воспринимаются как выявление общих законов развития и изменений; акцентируется внимание на том, что в сонетарии В. Шекспира время представлено прежде всего как факт субъективного человеческого существования, который требует не объяснений, а принятия, как сила, которая находится вне человека, но которая грозит ему физическим